

Závažným celosvětovým problémem se v posledních letech stal i obchod s lidmi, zejména se ženami a dívkami. Obchod se ženami, ilegálně dováženými za účelem prostituce a sexuální práce do západní Evropy, velmi rychle roste. Zjistit přesné počty lidí, kteří se stali oběťmi tohoto obchodu, je prakticky nemožné. Podle odhadu Agentury OSN pro uprchlíky (UN Refugee Agency) z roku 2006 se ročně takto dováží do Evropy 100 000–500 000 lidí. S rozšířením EU o nové země jako Bulharsko a Rumunsko vznikají i nové tranzitní trasy, které vedou do bohatých zemí západní Evropy, nebo se nové hraniční státy samy stávají cílem pro rostoucí sexuální průmysl.

Státy EU se snaží obchod s lidmi řešit legislativní cestou. Ve Velké Británii ustanovil Zákon o národnosti, přistěhovalectví a azylu (Nationality, Immigration and Asylum Act) z roku 2002 poprvé obchod s lidmi za účelem prostituce jako trestný čin; v roce 2004 byl tento zákon doplněn o obchodování za účelem domácích služeb a nucené práce. Globalizace zjevně umožňuje rychlejší přesuny lidí přes státní hranice a vznikají stále nové migrační vzorce. Pokud jde o sexuální turistiku a obchodování za účelem prostituce, souvisejí tyto vzorce velmi úzce s obrovskými rozdíly v bohatství po celém světě i s genderovaností mocenských vztahů. Relativně bohatí lidé ze Západu si zajedou na krátký výlet do některé rozvíjející se země, aby si tu koupili sex od relativně chudých lidí, přičemž relativně bezmocné ženy z východní Evropy jsou nuceny k „sexuální práci“ organizovanými gangy, jejichž členy jsou převážně muži. Životy mnohých obětí globálního sexuálního průmyslu jsou nesmírně vzdáleny onomu obrazu osvobozených a sebejistých sexuálních pracovníků, jak je výše popsala „Rona“.

Gender

Anglický výraz „sex“ má dvojitý význam. Může jednak označovat (jako v předchozí podkapitole) sexuální činnost, ale může označovat i fyzické charakteristiky, jimiž se muži a ženy

liší – v češtině tedy „pohlaví“. Možná vám připadá, že to, jestli jste muž nebo žena, je prostě otázkou pohlaví, tedy fyzického těla, s nímž jste se narodili. Podobně jako mnoho jiných sociologických otázek však ani otázku mužství či ženství nelze klasifikovat takto jednoduše. Tato podkapitola se bude zabývat původem rozdílů mezi muži a ženami. Než k tomu přistoupíme, je třeba rozlišit dva základní pojmy, a to **pohlaví** a **gender**.

V sociologii se termín „pohlaví“ obecně užívá k označování anatomických a fyziologických zvláštností, které definují mužské a ženské tělo. Gender se naopak týká psychologických, sociálních a kulturních rozdílů mezi muži a ženami. Gender se vztahuje k sociálně konstruovaným pojetím maskulinity a femininity a není nezbytně přímým produktem biologického pohlaví. Někteří lidé například mají pocit, že se narodili v nesprávném těle, snaží se věci „napravit“ a svůj gender změnit nebo žijí podle běžného stylu opačného pohlaví a oblékají se tak. Rozlišování mezi pohlavím a genderem je tedy zásadní, poněvadž mnohé rozdíly mezi muži a ženami nejsou biologického původu. Ohledně vysvětlení toho, jak se genderové identity formují a jak se utvářely a utvářejí sociální role z nich vyplývající, existují protichůdné názory. Jádrem debaty spočívá v otázce, co vše je v tomto ohledu naučené. Některé výklady připisují sociálním vlivům větší význam při analyzování genderových rozdílů než jiné.

Protichůdné postoje k genderovým rozdílům a nerovnostem ve vztazích k pojmům gender a pohlaví zaujímají i různé sociologické interpretace. Níže představíme tři rámcové přístupy. Nejdříve charakterizujeme argumenty zohledňující biologický základ rozdílů v chování mezi muži a ženami. Dále věnujeme pozornost teoriím, jež připisují hlavní význam socializaci a učení se genderovým rolím. Nakonec nastíníme koncepci, podle níž nemá biologický základ ani pohlaví, ani gender, poněvadž je sociálně konstruováno obojí.

Gender a biologie: přirozené rozdíly?

Nakolik určuje rozdíly v chování žen a mužů pohlaví, a nikoli gender? Jinými slovy, nakolik jsou důsledkem biologických rozdílů? Výše už bylo řečeno, že některé výklady považují aspekty lidské biologie (od hormonů a chromozomů přes velikost mozku až po genetiku) za zásadní, a rozdíly v chování mužů a žen tudíž za vrozené. Podle těchto výkladů jsou uvedené rozdíly patrné v jisté podobě napříč kulturami. Z toho by vyplývalo, že příčinou genderových nerovností, jež charakterizují většinu společností, jsou právě biologické rozdíly. Zastánci těchto názorů například zpravidla upozorňují na skutečnost, že téměř ve všech kulturách se lovu a válčení věnují spíše muži než ženy. Z toho podle nich vyplývá, že muži mají biologicky dané sklony k agresivě, které ženy postrádají.

Tento argument ovšem není ani zdaleka všeobecně přijímán. Námítky vůči němu uvádějí, že agresivita u mužů se mezi jednotlivými kulturami velmi liší a že se od žen vyžaduje pasivita či něha v některých kulturách více než v jiných (Elshtain, 1987). Kritika poukazuje i na to, že teorie „přirozených rozdílů“ často vycházejí spíše z údajů o chování živočichů než z antropologických nebo historických důkazů lidského chování, které odhaluje variantní případy z hlediska místa i času. Další výhrada uvádí, že i kdyby byla jistá charakteristika více či méně univerzální, není to důkazem, že její původ je biologický – mohou existovat také kulturní faktory všeobecného charakteru, které by tento rys utvářely. Ve většině kultur například ženy tráví značnou část svého života péčí o děti, a těžko se tedy mohou plně účastnit lovu nebo válčení.

Hypotézu, že vzorce chování mužů a žen určují biologické faktory, nelze sice zcela zavrhnout, ale výzkumy posledních téměř 100 let, jež se snažily identifikovat fyziologický původ tohoto vlivu, byly neúspěšné. Neexistuje důkazní řetězec, který by jednoznačně propojil tyto biologické podněty s celým komplexem sociálního chování pozorovatelného u mužů a u žen (Connell, 1987). Teorie, podle

níž se jedinci řídí jakýmsi typem vrozené dispozice, přehlížejí zásadní roli sociální interakce na utváření lidského chování.

Genderová socializace

Další cestou k pochopení původu genderových rozdílů je studium **genderové socializace**, tedy učení se genderovým rolím prostřednictvím sociálních aktérů, jako jsou rodina nebo média. Tento přístup činí rozdíl mezi biologickým pohlavím a sociálním genderem: novorozeně se rodí s pohlavím a rozvíjí gender. Kontaktem s různými (primárními i sekundárními) aktéry socializace děti postupně internalizují sociální normy a očekávání, které mají odpovídat jejich pohlaví. Genderové rozdíly nejsou determinovány biologicky, jsou kulturním produktem. Podle tohoto názoru jsou genderové nerovnosti důsledkem skutečnosti, že muži a ženy se socializují k různým rolím.

K teoriím genderové socializace se klonily funkcionalistické interpretace, podle nichž se chlapci a dívky učí „pohlavním rolím“ i mužské a ženské identitě (maskulinitě a femininitě). Tímto procesem je provázejí pozitivní i negativní sankce, sociálně aplikované vlivy, které jejich chování odmění, nebo omezí. Malý chlapec může například obdržet pozitivní hodnocení svého chování („Ty jsi ale odvážný kluk!“), nebo negativní („Kluci si přece s panenkami nehrajou!“). Takové pozitivní či negativní posouzení tedy chlapcům a dívkám pomáhá učit se očekávaným rolím svého pohlaví a přizpůsobovat se jim. Pokud si konkrétní jedinec osvojí jednání, které nekoresponduje s jeho či jejím biologickým pohlavím, považuje se za deviantní/ho, což se vysvětluje nedostatečnou nebo nepravdělnou socializací. Podle tohoto funkcionalistického hlediska přispívají aktéři socializace k uchování sociálního řádu tím, že bdí nad hladkou genderovou socializací nových generací.

Tato rigidní interpretace pohlavních rolí a socializace byla kritizována na několika rovinách. Podle mnohých námitek není genderová socializace takto samozřejmým

a bezproblémovým procesem: různí její aktéři (rodina, škola či skupiny vrstevníků a vrstevnic) totiž mohou působit i proti sobě navzájem. Socializační teorie navíc ignorují schopnosti jedinců odmítnout či modifikovat sociální očekávání, jež pohlavní role obklopují. Takto své výhrady formulovala Raewyn Connell:⁴

„Aktéři socializace“ nemohou mít na dospívající mechanický vliv. Fungují tak, že dítě přivádí k účasti na sociální praxi za daných podmínek. Toto pozvání ovšem může obsahovat (a zpravidla obsahuje) donucení. Provází je značný tlak a často nulový prostor pro alternativy. ... Děti se přesto odchylují, nebo přesněji řečeno začínají dělat po genderovém terénu své vlastní kroky. Mohou odmítnout heterosexuální ... mohou chtít míchat maskulinní a femininní prvky, jako například dívky, jež ve škole trvají na své účasti v soutěživých sportech. Mohou zažívat rozpolcenost, jako například chlapci, kteří se oblékají do ženských šatů, mají-li se cítit sami sebou. Mohou si ve fantazii vytvořit život, který se velmi liší od toho skutečného – což zřejmě bývá nejběžnější. (1987)

Některé sociologické studie připomínají, že lidé nejsou pasivními objekty nebo nekritickými příjemci genderového „programování“. Jsou aktivními činiteli, kteří pro sebe role tvoří a modifikují. Vůči bezvýhradnému přijetí přístupu genderových rolí je tedy namístě skeptický postoj. Přesto mnohé výzkumy prokázaly, že do jisté míry jsou genderové identity výsledkem sociálních vlivů.

Sociální vlivy na genderovou identitu působí mnoha různými směry. I rodiče, rozhodnutí vychovávat své děti „nesexistickým“ způsobem, zjišťují, jak je těžké oprostít se od stávajících vzorců genderového učení (Statham, 1986). Studie interakcí mezi rodiči a dětmi například prokázaly specifické rozdíly v zacházení s chlapci a dívkami i v případech, kdy jsou rodiče přesvědčeni, že jednájí

s oběma stejně. Zdůrazňování rozdílů mezi mužskými a ženskými vlastnostmi útočí na děti ze všech stran – tematizují je hračky, obrázkové knížky i televizní programy. Třebaže se situace poněkud mění, ve většině dětských knížek, televizních programů a filmů stále vystupuje celkově více mužských než ženských postav. Mužské postavy zpravidla hrají aktivnější a dobrodružnější role, kdežto ženské jsou zobrazovány jako pasivní, čekající a domácí (Weitzman, 1972; Zammuner, 1987; Davies, 1991). Feministické výzkumy prokázaly, jak kulturní a mediální produkty, zacílené na mladé publikum, ztělesňují tradiční postoje k genderu i k typu cílů a ambic, jež se od dívek a chlapců očekávají.

Podrobnější diskusi o genderové socializaci se věnuje kapitola 8 „Cesta života“.

Reprodukční technologie

Plození a výchova dětí dominovaly životům většiny žen po stovky let. V tradičních společnostech byla antikoncepce neúčinná, některé ji ani neznaly. Až do 18. století bylo pro ženy v Evropě i v USA běžné zažít až 20 těhotenství, což ovšem zahrnovalo také přirozené potraty a novorozenecká úmrtí. V mnoha částech rozvíjejícího se světa není ani dnes pro ženy nic neobvyklého mít za život velký počet těhotenství. Fertilita (plodnost) v subsaharské Africe například činí 5,6 dítěte na ženu, což je dvojnásobek globálního průměru. Na výzkumnou otázku, jaký je pro lidi ideální počet dětí, byla průměrná odpověď v Keni 4,1 a v Čadu a Nigeru 8,5, přičemž muži uváděli vyšší „ideální počet“ než ženy.

V mnoha částech světa tuto situaci základním způsobem změnilo zdokonalené metody antikoncepce. V průmyslových zemích je vysoký počet těhotenství prakticky neznámý a rozhodně už není něčím přirozeným. Pokrok v antikoncepčních technologiích umožnil

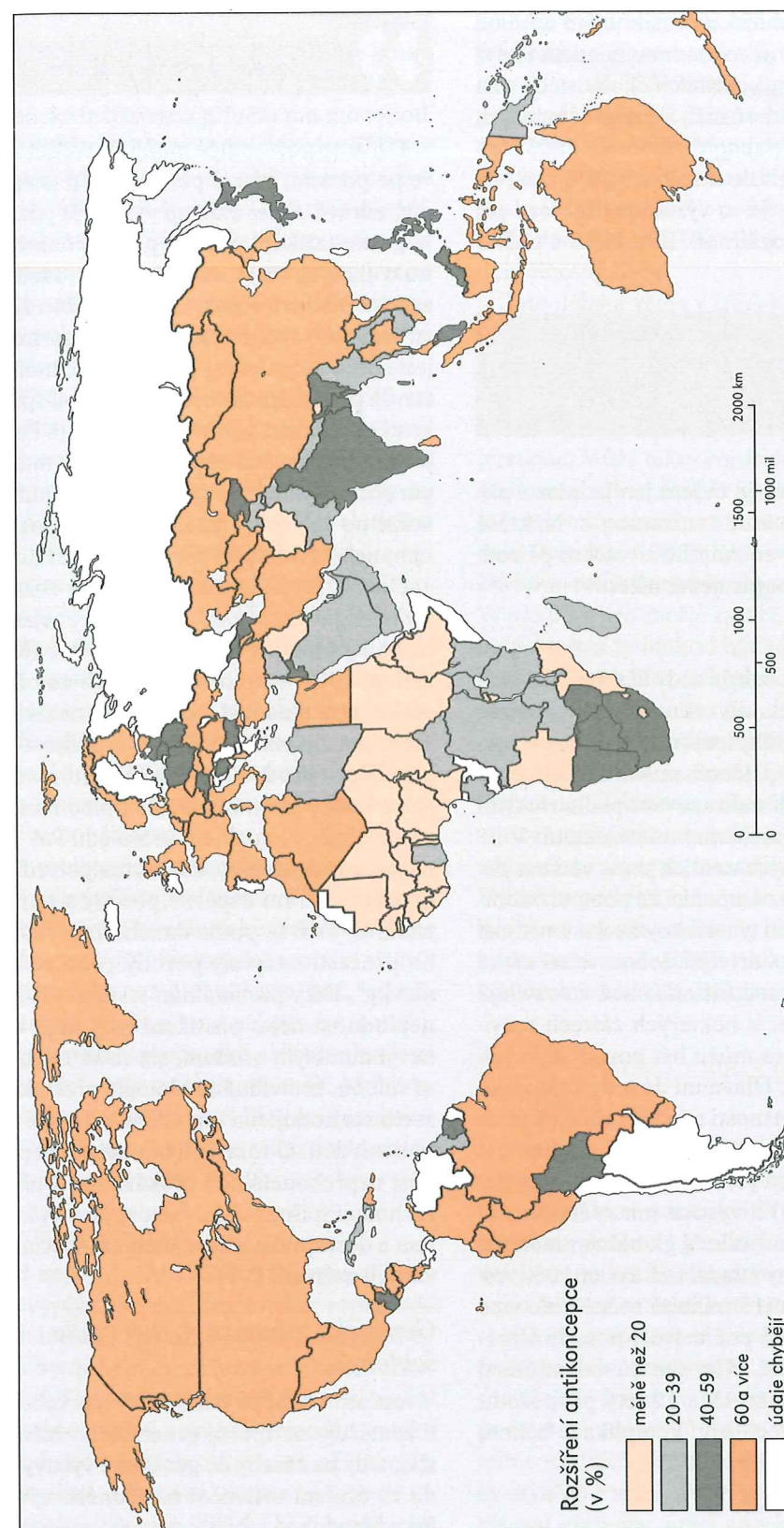

Schéma 14.5 Globální rozšíření antikoncepce, odhady z října 2005

„Rozšířením antikoncepce“ se mini procento žen v reprodukčním věku (15–49), vdaných či žijících v partnerství, které v současné době užívají antikoncepci. Zdroj: United Nations Population Division, 2005. Přetušeno s povolením UNPD.

⁴ Raewyn Connell se narodila v roce 1944 jako Robert William Connell, v průběhu kariéry změnila své pohlaví. Proto její publikace lze nalézt i pod původním mužským jménem, pozn. red.

většině žen a mužů na celém světě mít pod kontrolou, kdy se rozhodnou mít děti, i když to závisí také na sociálních okolnostech a na jejich dispozicích různého druhu. V mnohých afrických zemích například v roce 2003 antikoncepci používalo méně než 20 % žen (viz schéma 14.5). Je to významný faktor i při stále vyšším rozšíření HIV/AIDS v těchto zemích.

Hlubší diskusí o tématu HIV/AIDS jako globálním problému se zabývá kapitola 10 „Zdraví, nemoc a postižení“.

Antikoncepce je ovšem jen jedním z příkladů **reprodukční technologie**. Některé další příklady sociálního utváření přírodních procesů popisujeme níže.

Porod

Lékařská věda nebyla vždy účastna hlavních životních přechodů od narození do smrti. Medikalizace těhotenství a porodu se rozvíjela pomalu, přičemž místní léčitelé i porodní báby byli nahrazováni pediatrickými odborníky a porodními asistentkami. V industrializovaných zemích dnes většina porodů probíhá v nemocnici za pomoci odborného lékařského týmu a kojenecká úmrtnost je ve srovnání s dřívější dobou velmi nízká a zároveň i desetkrát nižší než v rozvíjejících se státech. V některých částech rozvíjejícího se světa může být porod stále ještě nebezpečný. Hlavními důvody kojenecké úmrtnosti i úmrtnosti mladých rodiček je na mnoha místech nerovnoměrná dostupnost lékařské péče, vyšší riziko infekcí (zejména HIV/AIDS) a vysoká míra těhotenství u dospívajících dívek. V globálním měřítku připadá na ženy mladší než 20 let 10 % veškerých porodů (13 milionů ročně), ale více než 90 % tohoto počtu tvoří porody v rozvíjejícím se světě. Hlavním důvodem úmrtí mladých žen mezi 15 a 19 lety při porodu v těchto oblastech jsou komplikace během těhotenství (Mayor, 2004).

Medikalizaci těla se zabývá kapitola 10 „Zdraví, nemoc a postižení“.

Dříve se noví rodiče mohli dozvědět teprve po porodu, jaké je pohlaví dítěte a zda je dítě zdravé. Dnes existují vyšetření jako sonografie (získání obrazu plodu pomocí ultrazvukových vln) a amniocentéza (odebrání vzorku plodové vody), která dokážou zjistit strukturální či chromozomální abnormality ještě před narozením. Tyto nové technologie stavějí před jednotlivé páry i moderní společnosti nová etická a právní rozhodnutí. Pokud je diagnostikována nějaká porucha, musí se pár rozhodnout, zda dítě mít s vědomím, že může po celý život trpět závažným postižením, nebo zvolit přerušení těhotenství.

Od 70. let 20. století se začaly rozvíjet *technologie asistované reprodukce*, zejména techniky oplodnění *in vitro* (in vitro fertilization, IVF). V mnoha případech umožnily překonat neplodnost, i když u žen nad 40 let, které použijí vlastní vajíčko, úspěšnost této procedury prudce klesá. IVF uchovává vaječné buňky ženy, která byla oplodněna mimoděložně, v kapalném prostředí. Pak jsou navraceny do dělohy, kde se má potvrdit těhotenství. První úspěšné porody s pomocí techniky IVF se podle daného laboratorního procesu nazývaly porody „děti ze zkumavky“. Díky prenatálním testům a IVF už neplodnost nebo postižení tedy není vždy nevyhnutelným osudem, ale stává se sociální volbou. Individuální biologie přestala být zcela rozhodujícím činitelem, zda lidé mohou mít děti. O tom, je-li biologická neplodnost nepřekonatelnou překážkou, či nikoli, rozhodují spíše sociální faktory jako výše příjmu a dostupnost a dosažitelnost specializovaných zařízení IVF.

Genetické inženýrství: děti podle šablony?

V současné době se velká část vědeckého úsilí zaměřuje na rozvoj genetického inženýrství, tedy na zásahy do genetické výbavy plodu za účelem ovlivnění následného vývoje. Pravděpodobné sociální dopady genetického

inženýrství však začínají provokovat debaty podobně vyhocené, jako jsou diskuse kolem problematiky interrupcí. Obhájci uvádějí, že genetické inženýrství přinese mnoho výhod. Je například možné, že dokáže identifikovat genetické faktory, jež některé lidi činí náchylnými k určitým chorobám. Genetické přeprogramování by zajistilo, aby se tyto nemoci už nepředávaly z generace na generaci. Umožnilo by těla „zkonstruovat“ už před narozením, pokud jde o barvu kůže, vlasů a očí, tělesnou hmotnost atd.

Těžko bychom našli markantnější příklad než genetické inženýrství, který by ilustroval prolínání příležitostí a problémů, jež přináší rostoucí socializace přírody. Jaké volby rodiče učiní, budou-li moci své děti skutečně zkonstruovat, a jaká omezení by měla být pro tyto případy uložena? Je nepravděpodobné, že by genetické inženýrství bylo levné. Bude to snad znamenat, že kdo si bude moci dovolit je zaplatit, bude mít možnost naprogramovat své děti tak, aby byly vyloučeny charakteristiky, které považuje za sociálně nežádoucí? Co se potom stane s dětmi z deprivovanějších skupin, jež se budou nadále rodit přirozeně?

Ze sociologické obce zaznívají varování, že rozdílný přístup ke genetickému inženýrství může vést k biologické stratifikaci a ke vzniku „nejnižší biologické sociální třídy“. Lidé, kteří by nemohli užívat výhod, jež může genetické inženýrství přinést, by se mohli stát předmětem předsudků a diskriminace ze strany těch, kdo tyto výhody mají. Mohli by se potýkat s obtížemi při hledání zaměstnání nebo při uzavírání životního a zdravotního pojištění (Duster, 1990).

Debata o interrupcích

Snad nejkontroverznějším etickým dilematem vyplývajícím z moderních reprodukčních technologií je, za jakých podmínek by mělo být ženám umožňováno ukončit těhotenství. Tato debata v mnoha zemích vzbudila takové vášně zejména proto, že se týká základních etických otázek, na něž neexistují snadné odpovědi. Stanovisko proti interrupcím (tzv. pro-life) vychází z přesvěd-

čení, že s výjimkou mimořádných okolností je ukončení těhotenství vždy špatné a že se rovná vraždě. Jádrem etické problematiky je podle něj hodnota, jaká se připisuje lidskému životu. Stanovisko podporující volbu ženy (tzv. pro-choice) zdůrazňuje, že na první místo je třeba postavit právo matky na kontrolu nad vlastním tělem a její právo žít plnohodnotný život.

Tato debata vedla v USA k četným případům násilí. V roce 2003 byl například na Floridě popraven aktivista hnutí proti interrupcím na základě obvinění z vraždy dvou lidí, z nichž jeden byl lékař provádějící interrupce. Může takto emocionálně vyhocená debata vůbec dospět ke shodě? Alespoň jeden přední sociální a právní teoretik Ronald Dworkin (1993) je přesvědčen, že ano. Dworkin tvrdí, že ostrý rozpor mezi stanovisky pro-life a pro-choice zastírá hlubší souhlasné postoje a ty mohou být zdrojem naděje. V předchozích historických údobích byl život zpravidla relativně bezvýznamný. V současnosti naopak přikládáme posvátnosti lidského života vysokou hodnotu. Obě z protichůdných stran diskuse se s tímto principem sice ztotožňují, ale interpretují jej jinak – jedna zdůrazňuje zájmy dítěte, druhá zájmy matky. Dworkin podotýká, že pokud by se podařilo obě strany přesvědčit, že klíčovou etickou hodnotu vlastně sdílejí, vedlo by to snad ke konstruktivnějšímu dialogu.

Sociální konstruování genderu a pohlaví

V posledních letech se teorie socializace a genderových rolí stává v sociologii předmětem stále rostoucí kritiky. Podle ní bychom na pohlaví i gender neměli pohlížet ani jako na buď biologickou determinaci, nebo jako na sociální konstrukt, ale jako na sociálně konstruované produkty v obou případech. Nejde jen o to, že gender není čistě sociálním výtvozem, postrádajícím pevnou podstatu, „esenci“. I lidské tělo je předmětem sociálních sil, které je různými způsoby utvářejí a mění. Svým tělům můžeme připisovat významy, jimiž zpochybňujeme, co se

obvykle považuje za „přirozené“. Jednotliví lidé mohou podle volby a přání svá těla konstruovat a rekonstruovat, počínaje cvičením a dietami přes piercing a módu až po plastickou chirurgii a operace změny pohlaví.

Hranice našich fyzických těl dnes rozostřuje technologie. Lidské tělo už vlastně není biologickou „daností“, je v rámci různých sociálních kontextů předmětem lidské aktivity a osobní volby.

Diskusí o sociálním konstruování těla se zabývá kapitola 10 „Zdraví, nemoc a postižení“.

Teorie zaměřené na genderové role a učení z hlediska tohoto myšlenkového proudu implicitně přijímají, že genderové rozdíly mají biologický základ. Pro socializační teorii poskytuje biologická odlišnost mezi pohlavími rámec, který je společností nadále „kulturně propracováván“. Některé radikální proudy sociálního konstruktivismu však na rozdíl od socializační teorie odmítají, že by genderové rozdíly měly jakýkoli biologický základ. Podle nich genderové identity vznikají teprve ve vztahu k tomu, jak společnost rozdíl mezi pohlavími vnímá, a zpětně pomáhají tyto rozdíly utvářet. Například společnost, kde ideu maskulinity charakterizuje fyzická síla a „chlapácký“ postoj, povede muže k tomu, aby rozvíjeli specifický tělesný zjev a celý soubor projevů a chování. Jinými slovy, genderové identity a pohlavní rozdíly jsou s jednotlivými lidskými těly neoddělitelně propojeny (Connell, 1987; Scott a Morgan, 1993; Butler, 1990).

Maskulinity a genderové vztahy

Vezmeme-li v úvahu, že se feminismus zejména ve svých počátcích zabýval především podřízením žen ve společnosti, nepřekvapí, že raný výzkum genderu se týkal téměř výlučně žen a konceptů femininity. Muži a maskulinita se považovali za relativně zřejmý a neproblematický koncept. Zkoumání maskulinity, zkušenosti být mužem nebo formování mužských identit stálo stranou zájmu. Sociolo-

gie hledala především vysvětlení, jak funguje mužský útlak vůči ženám a jaká je role mužů v udržování patriarchy.

Od konce 80. let 20. století se kritickým studiím mužů a maskulinity začala věnovat větší pozornost. Zásadní změny, které ovlivnily roli žen a rodinných modelů v industrializovaných společnostech, vyvolaly otázky o povaze maskulinity a její měnící se roli ve společnosti. Co v pozdně moderní společnosti znamená být mužem? Jak se v rychle se měnící době transformují tradiční očekávání od mužů a tlaky na ně? Je maskulinita v krizi?

V posledních letech se sociologie stále více zajímá o postavení a zkušenosti mužů v rámci širšího řádu, který je utváří. Tento posun v sociologii genderu a sexuality vedl k novému důrazu na studie mužů a maskulinity v zastřešujícím kontextu **genderových vztahů**, společenských vzorců interakcí mezi muži a ženami. Současné sociologické výzkumy sledují, jak jsou mužské identity konstruovány a jaký vliv mají na chování mužů sociálně předepsané role.

Genderový řád

„Moderní klasikou“ se staly texty Raewyn Connell *Gender and Power (Gender a moc, 1987)*, *The Men and the Boys (Muži a chlapci, 2001)* a *Masculinities (Maskulinity, 2005)* (viz „Klasická studie 14.2“). Raewyn Connell zde představila jeden z nejúplnějších teoretických záběrů konceptu genderu. Její přístup byl vlivný zejména v sociologii, poněvadž integruje koncepty patriarchy a maskulinity do zastřešující teorie genderových vztahů. Podle Raewyn Connell jsou maskulinity kritickou součástí genderového řádu a nelze je chápat odděleně od něj nebo od femininity, jež je provází.

Connell se zabývá otázkou, jak společenská moc, kterou mají v rukou muži, vytváří a udržuje genderovou nerovnost. Zdůrazňuje, že empirickým důkazem genderové nerovnosti není jakási „beztvará hromada dat“. Odhaluje základ „organizované sféry lidské praxe a sociálních vztahů“, skrze niž jsou

ženy drženy v podřízeném postavení vůči mužům (Connell, 1987). V západních kapitalistických společnostech určuje genderové vztahy stále patriarchální moc. Různé typy maskulinity a femininity jsou od individuální úrovně po institucionální uspořádány kolem ústřední premisy: nadvlády mužů nad ženami.

Podle Connell jsou genderové vztahy produktem každodenních interakcí a praktických projevů. Jednání a chování běžných lidí v jejich osobních životech je přímo spojeno s kolektivním sociálním uspořádáním ve společnosti. Tato uspořádání se neustále reprodukuje po celý život a z generace na generaci, mohou však být i předmětem změny.

Connell klasifikovala tři aspekty, v jejichž interakci se formuje **genderový řád** určité společnosti. Jsou jimi práce, moc a katexe (osobní/sexuální vztahy). Jedná se o vzorce mocenských vztahů mezi maskulinitami a femininitami, které jsou ve společnosti rozšířeny. Tyto tři sféry jsou odlišnými, ale vzájemně propojenými součástmi společnosti, které společně působí a ve vzájemných vztazích se mění. Reprezentují hlavní prostor, v němž se genderové vztahy konstituují a vymezují. *Práce* v tomto kontextu odkazuje k rozdělování činností podle pohlaví jak v rodině (povinnosti v domácnosti a péče o děti), tak na pracovním trhu (například segregace zaměstnání a nerovné platy). *Moc* působí v sociálních vztazích jako autorita, jako násilí a ideologie na poli institucí, státu, armády a domácího života. *Katexe* se týká dynamiky v intimních, citových a osobních vztazích, k nimž patří manželství, sexualita a výchova dětí.

Genderové vztahy v rámci těchto tří sfér sociálního života jsou na úrovni společnosti strukturovány v rámci konkrétního genderového řádu. Connell užívá pro charakteristiku rozehrávání genderových vztahů v menších prostředích, jako jsou například konkrétní instituce, termínu **genderový režim**. Svůj vlastní režim má určitá rodina, sousedství i stát. (Formování maskulinit v jednom takovém genderovém režimu zkoumá Máirtín Mac an Ghaill v komentáři „Použijeme sociologickou imaginaci 14.1“ uvedeném níže.)

Změna v genderovém řádu: krizové tendence

Raewyn Connell sice jasně nastínila, jak je genderová hierarchie organizována, odmítá však názor, že by genderové vztahy byly pevně dané nebo statické. Naopak naznačuje, že jsou výsledkem probíhajícího procesu, a tudíž otevřeně změně i výzvám. Genderový řád vnímá jako dynamický. Pokud jsou *skutečně* pohlaví i gender sociálně konstruovány, mohou lidé změnit také svou sexuální orientaci. Tím ovšem Connell nezbytně nemíní, že lidé mohou přepínat svou sexualitu z homosexuální na heterosexuální a naopak, ačkoli i k tomu v některých případech dojde, ale že genderová identita a vzhled se neustále dotvářejí a přetvářejí. Ženy, které dříve vyznávaly „vypjatou femininitu“, mohou například dospět k feministickému uvědomění. Genderové vztahy jsou tedy díky této neustálé možnosti změny otevřené, mohou být případně narušeny a mohou být i předmětem působení lidské aktivity.

Na rozdíl od sociologických názorů, podle nichž západní společnost prochází „genderovou krizí“, se Raewyn Connell domnívá, že jen prožíváme období silných krizových tendencí. Tyto krizové tendence mají tři podoby. Zaprvé je to *krize institucionalizace*. Connell tím míní, že instituce, které tradičně podporovaly moc mužů – rodina a stát –, se nyní rozkládají. Platnost nadvlády mužů nad ženami oslabují zákony o rozvodu, domácím násilím a znásilnění a působí na ně i ekonomické otázky, jako je zdanění či důchod. Z druhé jde o *krizi sexuality*: hegemonní heterosexuality je méně dominantní, než bývala. Rostoucí síla ženské sexuality a gay sexuality vyvíjí tlak na tradiční hegemonní maskulinitu. A konečně je to *krize zájmových formací*. Connell tvrdí, že se vytvářejí nové základny sociálních zájmů, které odporují stávajícímu genderovému řádu. Ohrožují jej práva vdaných žen, gay hnutí i nárůst „antisexistických“ postojů mezi muži samotnými. Je-li však genderový řád ohrožen, nemusí to být pro muže automaticky něčím negativním. Více mužů se dnes plněji věnuje výchově dětí a nevelká část i nadšeně přijala relativně

Klasická studie 14.2 Raewyn Connell o dynamice genderu

Výzkumný problém

Proč se někteří lidé stávají vzory mužských a ženských genderových rolí? Jaké charakteristiky a jednání genderové role zobrazují a jak dojde k tomu, že se právě tyto a ne jiné charakteristiky a jednání obecně jeví jako žádoucí? Tyto otázky zkoumala Raewyn Connell (1987, 2001, 2005) ve svých studiích „genderového řádu“ v různých společnostech. Konkrétně rozvinula teorii *genderové hierarchie*.

Vysvětlení podle Raewyn Connell

Connell tvrdí, že existuje mnoho různých projevů maskulinity a femininity. Na úrovni společnosti jsou uspořádány jako opačné pozice do hierarchie, která je orientována a definována kolem jedné základní premisy – nadvlády mužů nad ženami (schéma 14.6). Connell ve svém modelu hierarchie používá stylizované „ideální typy“ maskulinit a femininit.

Na vrcholu této hierarchie je **hegemonní maskulinita** (hegemonic masculinity), která dominuje nad všemi jinými maskulinitami

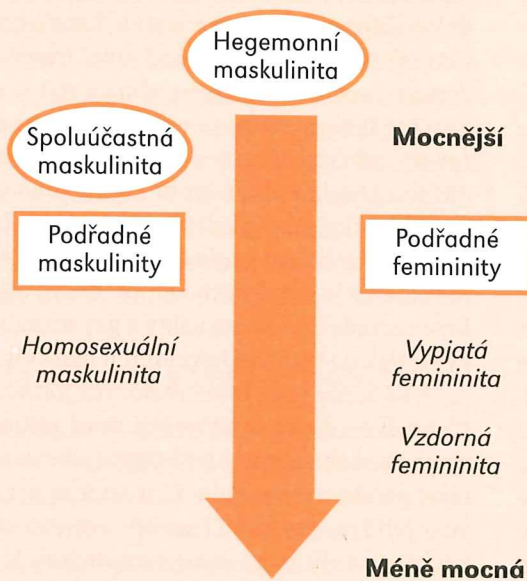

Schéma 14.6 Genderová hierarchie

a femininitami ve společnosti.

„Hegemonní“ zde odkazuje ke konceptu hegemonie, tedy sociální dominance určité skupiny, která není vykonávána prostřednictvím hrubé síly, ale kulturní dynamiky, zasahující do soukromého života a sociálních oblastí. Hegemonie se může etablovat prostřednictvím médií, vzdělání, dokonce i sportu a hudby. Hegemonní maskulinita se podle Raewyn Connell spojuje především s heterosexuálností a manželstvím, ale také s autoritou, placenou prací, silou a fyzickou pevností. Mezi muže, kteří ztělesňují hegemonní maskulinitu, lze zahrnout například filmové hvězdy jako Arnold Schwarzenegger, rappery jako 50 Cent a podnikatele jako Donald Trump.

I když se hegemonní maskulinita pokládá za ideální podobu maskulinity, jen málo mužů ve společnosti jí dokáže dostat. Značný počet mužů má přesto z dominantního postavení hegemonní maskulinity v patriarchálním řádu výhody. Connell tento jev nazývá „patriarchální dividendou“ a ti, kteří z něj profitují, podle ní ztělesňují **spoluúčastnou maskulinitu** či maskulinitu kompliců (complicit masculinity).

V podřízeném vztahu k hegemonní maskulinitě stojí řada podřízených („podřadných“) maskulinit a femininit. Nejvýznamnější z podřadných maskulinit je **homosexuální maskulinita**. V genderovém řádu, jemuž dominuje hegemonní maskulinita, se na homosexuála pohlíží jako na protiklad „pravého muže“. Ideálu hegemonní maskulinity nevyhovuje a často ztělesňuje mnohé rysy hegemonní maskulinitou právě „zavrhované“. Homosexuální maskulinita je stigmatizována a pro muže představuje dno genderové hierarchie.

Connell tvrdí, že femininity jsou veskrze utvářeny na pozicích podřízenosti a podřadnosti vůči hegemonní

maskulinitě. Jedna z forem femininity, a to nápadná, **vypjatá femininita** (emphasized femininity), tvoří nicméně významný komplementární doplněk hegemonní maskulinity. Je zaměřena tak, aby vyhovovala zájmům a přáním mužů, charakterizuje ji „poddajnost, pečovatelsví a empatie“. U mladých žen se spojuje se sexuální vstřícností, u starších žen implikuje mateřské chování. Connell uvádí jako příklad archetypu vypjaté femininity i výsměchu vůči ní Marilyn Monroe. Upozorňuje, že obrazy vypjaté femininity silně převládají v médiích, reklamách i marketinkových kampaních.

Existují však také podřadné femininity, které odmítají verzi vypjaté femininity, jak byla načrtnuta výše. Celkově lze říci, že podporuje-li se obraz vypjaté femininity jako konvenční norma ve společnosti, jsou tím ostatní podřadné femininity, které konvenci vzdorují, zbavovány hlasu. K ženám, jež odmítají přijmout rozvíjení své identity i životního stylu na pozicích podřízenosti, patří feministky, lesby, neprovdané ženy, porodní báby, čarodějnice, prostitutky a manuálně pracující. Prožitky a zkušenosti těchto vzdorných femininit však převážně zůstávají „před historií skryty“.

Kritika

Podle některých kritických výhrad se hegemonní maskulinita sice jeví jako vcelku zřejmá, ale Raewyn Connell nepředkládá její uspokojivé pojetí či rozbor. Nespecifikuje totiž, co by se považovalo za „opak hegemonie“.

novou sociální roli „muže v domácnosti“ v případech, kdy jejich manželky a partnerky úspěšně rozvíjejí kariéru a přinášejí domů „rodinný plat“. Podobně působí i idea „nového muže“, který vědomě odmítá starší podoby chování spojeného s hegemonní maskulinitou a dává přednost emocionálně otevřenému a více pečovatelské mentalitě, což s sebou přináší možnost nových typů vztahů. Raewyn Connell je přesvědčena, že takové pozitivní jednání jednotlivců i skupin

Když se například nyní stále více mužů angažuje v péči o děti a rodičovství, je to součástí hegemonní maskulinity, nebo trend působící proti ní? Dokud nevíme, jaké jednání by hegemonní maskulinitu ohrozilo, jak můžeme vědět, jaké konkrétní jednání ji vytváří? Někteří sociální psychologové se také ptají, jak dochází k tomu, že někteří muži ztělesňují spoluúčastnou maskulinitu kompliců? Pokud sami nepředstavují ideál hegemonní maskulinity, co pro ně tento neúspěch psychologicky znamená, a co tedy vlastně dělají? Stručně řečeno, „chybí zde trochu důkladnější rozbor, jak vypadá tato spoluúčast i tento vzdor v praxi“ (Wetherell a Edley, 1999, s. 337). Connell také nerozebírá genderový řád na globální rovině, což se stalo teprve později předmětem dalšího zkoumání.

Význam pro současnost

Mějme na paměti, že dílo Raewyn Connell je relativně mladé a že se v sociologii jeho různé implikace stále ještě rozpracovávají. Její raná práce je pozoruhodná především proto, že pojala v rámci oboru genderových studií problematiku maskulinit a femininit ve větší šíři. Její myšlenky nesmírně ovlivnily další utváření oboru i naše chápání, jak se konkrétní genderové režimy stabilizují i potenciálně destabilizují. Ukazují, že genderový řád nikdy není pevný či statický, a měly značný vliv nejen na sociologii, ale také na politický aktivismus v rámci LGBT sociálních hnutí.

Podrobnější pojednání proměn genderových rolí v rodinném životě obsahuje kapitola 9 „Rodina a intimní vztahy“.

14.1 Vzdělání a formování maskulinit a sexualit

Ve své knize *The Making of Men (Výroba mužů, 1994)* prezentoval Máirtín Mac an Ghaill dílčí zjištění svého etnografického výzkumu na britské státní střední škole, který zkoumal její „genderový režim“, tedy způsob, jak v rámci školy fungují genderové vztahy. V návaznosti na dílo Raewyn Connell se zajímal o to, jak škola mezi studujícími aktivně vytváří paletu maskulinit a femininit. Zvláštní pozornost věnoval formování heterosexuálních maskulinit, zkoumal ale i zkušenosti skupiny gay studentů. Jeho zjištění odhalila, že škola sama je institucí, kterou charakterizují genderované a heterosexuální vzorce.

Převládající „režim“ podporuje konstruování takových genderových vztahů mezi studujícími, které souznějí s širším genderovým řádem. Hierarchie dominantních a podřadných maskulinit a femininit lze tedy vysledovat i v rámci prostředí školy. K formování heterosexuálních maskulinit přispívají veškeré modely: sociální vlivy různého charakteru, kázeňská opatření, dozor, rozvrh předmětů i interakce vyučující–studující a studující–vyučující.

Máirtín Mac an Ghaill uvádí, že ve zkoumaném školním prostředí se objevovaly čtyři typy maskulinity. Typ *macho chlapíka* představuje skupina bělochů z dělnické třídy, kteří vzdorují školní autoritě a studijním procesem i úspěšnými studujícími pohrdají. Mac an Ghaill shrnuje, že macho chlapíci procházejí „krizí maskulinity“, poněvadž manuální a nekvalifikovaná či polokvalifikovaná zaměstnání, která mohl tento typ dříve vnímat jako obraz své budoucí identity, nabízí trh stále méně. Tito chlapci tedy prožívají ohledně své budoucnosti psychologické i praktické dilema, jež se obtížně chápe, a ještě obtížněji řeší.

Druhou skupinu tvoří *akademicky úspěšní* studenti, kteří vidí svou budoucnost v odborných profesích. Macho chlapíci (ba i mnozí vyučující) zařazují tyto chlapce do stereotypu „srábků“ a „šprtů“. Nejběžnější způsob, jak se úspěšní studenti podle Mac an Ghailla s tímto ponižujícím stereotypem vyrovnávají, je budování sebedůvěry, že jejich tvrdá práce a akademický úspěch jim zajistí bezpečnou budoucnost. Tato sebedůvěra pak formuje základ jejich maskulinních identit.

Třetí skupinou jsou *noví podnikavci*. Jde o studenty, které lákají předměty v novém odborném kurikulu, jako jsou počítače nebo obchodní studia. Mac an Ghaill je charakterizuje jako děti nové „kultury podnikání“, která se rozvíjela v letech, kdy byla premiérkou Margaret Thatcher. Pro tyto chlapce je dosažení výborného hodnocení prospěchových testů relativně bezvýznamné, zajímá je tržní praxe a svou budoucnost plánují podle ní.

Poslední skupinu tvoří *praví Angličané*. Mezi syny z rodin střední třídy je tato skupina nejproblematičtější. Vůči studiu zauímají ambivalentní postoje, ale zároveň se považují za „arbitry kultury“ a cítí se nadřazení všemu, co jim vyučující mohou nabídnout. Orientují se na svou budoucí kariéru. Pro „pravé Angličany“ maskulinita znamená předstírat, že je studijní výsledky vůbec nezajímají.

Při zkoumání gay studentů Mac an Ghaill zjistil, že ve všech diskusích ve třídě, které se týkají genderu nebo sexuality, se považuje za samozřejmý výlučně heterosexuální soubor norem a hodnot, založený na tradičních vztazích a nukleárních rodinách. V takovém prostředí prožívají mladí gay muži při konstruování svých genderových a sexuálních identit tíživé zmatky a rozpory a zároveň i pocit, že je ostatní ignorují a „nálepkují“.

V nedávné době začala Raewyn Connell zkoumat dopady globalizace na genderový řád. Tvrdí, že globalizovaným se stal i samotný gender. Zahrnuje to interakci mezi dříve rozličnými, lokálními genderovými řády, stejně jako vytváření nových arén genderových vztahů přesahujících individuální lokality.

Raewyn Connell tvrdí, že existuje několik základních nových arén genderových vztahů, které hrají v globalizaci genderu svou roli: nadnárodní korporace, jež mívají rozdělení práce silně ovlivněné genderovou perspektivou a maskulinní kulturu řízení; mezinárodní nevládní organizace jako orgány OSN, které jsou také genderované a řízené převážně muži; mezinárodní média, jež mají opět silně genderované rozdělení práce a prostřednictvím svých pořadů šíří specifické chápání genderu; a nakonec globální trhy (kapitálové, zbožní, trhy služeb a práce), které bývají rovněž silně genderově strukturované a stále více zasahují do místních ekonomik. Pro Connell vyústila globalizace genderu v interakci mezi lokálními genderovými řády a výše zmíněnými novými arénami genderových vztahů, takže dnes lze hovořit o „světovém genderovém řádu“. Raewyn Connell je přesvědčena, že globalizace poskytuje kontext, v němž nyní musíme uvažovat o životech mužů i o konstruování a právních úpravách maskulinit v budoucnosti.

MYSLEME KRITICKY

Rozpoznali jste v Mac an Ghaillově studii školních skupin (v komentáři „Použijeme sociologickou imaginaci 14.1“) některou skupinu z vaší vlastní školní zkušenosti? Jak obtížné by bylo takovou školní kulturu změnit? Proč myslíte, že se většina výzkumů školního prostředí zaměřuje na chlapce a maskulinní normy a daleko méně na zkušenosti dívek?

Teorie genderové nerovnosti

Výše jsme uvedli, že gender je sociálně vytvořený koncept, který připisuje mužům a ženám odlišné sociální role a identity. Genderové rozdíly jsou ovšem zřídka neutrální – gender je téměř ve všech společnostech významnou formou **sociální stratifikace**. Je kritickým faktorem při strukturování typů příležitostí a životních možností jednotlivců i skupin a silně ovlivňuje role, které hrají v sociálních institucích od domácnosti po stát. Třebaže se role mužů a žen v jednotlivých kulturách liší, není znám žádný případ společnosti, kde by ženy měly větší moc než muži. Mužské role se obecně hodnotí a cení výše než ženské role. Téměř v každé kultuře nesou ženy primární zodpovědnost za péči o děti a domácí práce, zatímco muži měli tradičně zodpovědnost za živobytí rodiny. Převládající dělba práce mezi pohlavími vedla k tomu, že muži a ženy zaujali nerovné postavení, pokud jde o moc, prestiž a bohatství.

Přestože se ženám v mnoha zemích podařilo dosáhnout výrazných změn, slouží genderové rozdíly stále za základ sociálních nerovností. Zkoumání a analyzování **genderové nerovnosti** se v sociologii stalo jedním z ústředních témat. Vysvětlení stále trvajících nadvlády mužů nad ženami ve sféře ekonomiky, politiky, rodiny i v jiných oblastech rozvinula řada teoretických přístupů. V této podkapitole představíme hlavní teoretické směry vysvětlující povahu genderové nerovnosti v oblasti společnosti. Problematiku genderové nerovnosti ve specifických prostředích a institucích tematizujeme v dalších kapitolách této knihy.

Důkazy genderové nerovnosti představuje a probírá kapitola 11 „Stratifikace a sociální třídy“ a kapitola 13 „Globální nerovnost“.

Funkcionalistické přístupy

Funkcionalistické přístupy (o nichž jsme pojednali už v kapitole 1 „Co je to sociologie?“) pohlížejí na společnost jako na systém vzájemně propojených součástí, které, jsou-li v rovnováze, hladce fungují a produkují sociální solidaritu. Funkcionalistické a funkcionalismem inspirované přístupy k genderu se snaží ukázat, že genderové rozdíly přispívají k sociální stabilitě a integraci. Tyto názory byly sice ve své době velmi populární, později však sklidily ostrou kritiku, že podceňují sociální napětí a stavějí pouze na konsenzu, čímž podporují konzervativní pohled na společnost.

Myšlenkový směr, vycházející z koncepce „přirozených rozdílů“, v zásadě tvrdí, že dělba práce mezi muži a ženami má biologický základ. Ženy a muži plní úkoly, pro něž jsou biologicky nejlépe disponováni. Antropolog George Murdock z tohoto předpokladu vyvozoval, že je praktické i pohodlné, aby se ženy soustředily na zodpovědnost za domácnost a rodinu a muži aby pracovali mimo domov. Na základě mezikulturní studie více než 200 společností dospěl Murdock (1949) k závěru, že dělba práce podle pohlaví je přítomna ve všech kulturách. I pokud to není důsledek biologického „naprogramování“, je to nejlogičtější základ pro organizování společnosti.

Přední funkcionalistický myslitel Talcott Parsons se zabýval rolí rodiny v industriálních společnostech (Parsons a Bales, 1956). Obzvláště jej zajímala socializace dětí a byl přesvědčen, že stabilní, podpůrná rodina je klíčem k úspěšné socializaci. Podle Parsonse funguje rodina nejefektivněji při jasně vymezeném rozdělení práce podle pohlaví. Znamená to, že ženy působí v *expresivních* rolích, tedy poskytují dětem péči a bezpečí a nabízejí jim citovou oporu. Muži by na druhé straně měli vykonávat *instrumentální* role, zejména by měli být živiteli rodiny. Vzhledem ke stresující povaze této role by ženská expresivní a pečovatelská sféra působení měla být rozšířena a vytvářet stabilní prostředí a oporu i pro muže. Toto komplementární

rozdělení rolí pramení z biologických odlišností mezi pohlavími a mělo by zajistit solidaritu rodiny.

Další funkcionalistický přístup k výchově dětí rozvinul John Bowlby (1953), podle něhož je klíčovou osobou pro primární socializaci dětí matka. Pokud matka chybí nebo je od ní dítě v raném věku odděleno, vzniká vysoké riziko, že bude neadekvátně socializováno. Tento stav se nazývá **mateřskou deprivací**. V dalším životě může vést k závažným sociálním a psychickým obtížím, včetně asociálních a psychopatických tendencí. Bowlby tvrdil, že blaho dítěte a jeho duševní zdraví může nejlépe zajistit těsný, osobní a stálý vztah s matkou. Připouštěl sice, že chybějící matku může nahradit „náhradní matka“, ale trval na tom, že by jí měla být také žena, což korespondovalo s jeho názorem, že mateřská role je výlučně ženskou rolí. Bowlbyho teze o mateřské deprivaci pak byla využívána i na podporu tvrzení, že pracující matky své děti zanedbávají.

Koncept dělby práce podle pohlaví na biologickém základě podrobily ostré kritice feministické teorie, podle nichž není na přidělování úkolů ve společnosti nic přirozeného ani nevyhnutelného. Žádné biologické charakteristiky ženám nebrání, aby se účastnily pracovního trhu. Naopak platí, že lidé jsou socializováni do rolí, jež jsou kulturně podmíněné a které se od nich očekávají.

Na základě dalších výzkumů se však koncept mateřské deprivace považuje za stále více sporný. Prokázalo se naopak, že se školní výsledky dětí i jejich osobní vývoj zlepšují, pokud jsou oba rodiče zaměstnáni alespoň na částečný úvazek mimo domov. Parsonsovův koncept „expresivní“ ženy tedy zpochybnily feministické i jiné sociologické studie, podle nichž vlastně omlouvá dominanci žen ve sféře domova. Neexistuje důkaz pro názor, že pro hladké fungování rodiny je nezbytná „expresivní“ žena. Je to spíše role, která se propaguje, aby muži měli pohodlný život.

Feministické přístupy

Feministické hnutí dalo vzniknout široké škále teorií, které se snaží vysvětlit genderové nerovnosti a předložit cesty k jejich překonání. **Feministické teorie**, zabývající se genderovou nerovností, však mezi sebou navzájem polemizují. Různé konkurenční feministické školy hledaly a hledají vysvětlení genderových nerovností prostřednictvím různých hluboce zakořeněných sociálních procesů, jako jsou sexismus, patriarchy a kapitalismus. Toto pojednání zahájíme pohledem na hlavní proudy feminismu na Západě během 20. století: liberální, socialistický (nebo marxistický) a radikální. Rozlišení mezi různými proudy feminismu sice nikdy nebylo pevně dané, ale tato kategorizace poskytne jistý užitečný úvod. V posledních desetiletích však toto vymezení poněkud ztratilo na významu, poněvadž se jednotlivé feministické proudy jednak rozrůžňují, jednak vznikají nové, které prolínají napříč původní kategorizací (Barker, 1997). Tuto podkapitolu tedy uzavřeme stručným pojednáním o dvou významných novějších teoriích: o černošském (černém)⁵ feminismu a postmoderním feminismu.

Liberální feminismus

Liberální feminismus hledá vysvětlení genderových nerovností v sociálních a kulturních postojích. K rané fázi tohoto proudu významně přispěl anglický filozof John Stuart Mill, který ve svém eseji *Poddanství žen* (1869, česky poprvé 1890⁶) požadoval právní i politickou rovnost pohlaví, včetně volebního práva. Na rozdíl od radikálního a socialistického feminismu, o němž pojednáme níže, nevnímá liberální feminismus podřízenost žen jako součást širšího strukturálního systému. Upozorňuje spíše na více jednotlivých faktorů, které k nerovnostem mezi muži

a ženami přispívají. V posledních desetiletích například liberální feministky a feministé pořádali kampaně proti sexismu a diskriminaci žen na pracovišti, ve vzdělávacích institucích a v médiích. Svě úsilí zaměřují především na zavedení a ochranu rovných příležitostí pro ženy prostřednictvím legislativy a demokratických opatření. Ve Velké Británii například aktivně podporovali zákony týkající se rovných platů (Equal Pay Act, 1970) nebo diskriminace na základě pohlaví (Sex Discrimination Act, 1975). Zdůrazňovali, že zabudování rovnosti do zákona je pro eliminování diskriminace žen zásadní. Snaží se působit v rámci stávajícího systému a postupně prosazovat reformy. V tomto ohledu je liberální feminismus ve svých cílech i metodách umírněnější než radikální a socialistický, které volají po svržení stávajícího systému.

V průběhu minulého století liberální feminismus významně přispěl k prosazování ženských práv. Kritici tohoto proudu však namítají, že se nedokáže vypořádat se základními příčinami genderové nerovnosti a neuvědomuje si systematickou povahu útlaku žen ve společnosti. Liberální feminismus podle této kritiky sice identifikuje depriváční faktory, jimž ženy čelí (sexismus, „skleněný strop“ nebo nerovné platy), ale nevidí jejich provázanost, a postihuje tedy pouze dílčí obraz genderové nerovnosti. Radikální feministky a feministé obviňují ty liberální, že ženy vlastně podporují v tom, aby se smířily s nerovnou společností a přijaly její současný charakter.

Socialistický a marxistický feminismus

Socialistický feminismus se vyvinul z Marxovy teorie konfliktu, i když sám Marx měl k genderové nerovnosti jen málo co říci. Socialistický feminismus kritizoval liberální proud, že údajně nedokázal pochopit působení mocenských zájmů ve společnosti, jež

⁵ V češtině se v odborné literatuře používá spíše překladu černošský feminismus, ale není to jednoznačně kodifikováno. Překlad „černý“ feminismus by měl také opodstatnění s odkazem na protestní motto tohoto proudu „black is beautiful“ (černá je krásná). V americkém kontextu se v současné době dává přednost označení „afroamerický feminismus“. V textu používáme v různých souvislostech všech tří možných způsobů překladu, pozn. překl.

⁶ Do češtiny jej přeložila Charlotte Garrigue-Masaryková. Na Millovy myšlenky v mnohých ohledech navazoval i T. G. Masaryk, pozn. překl.

jsou vůči zrovnoprávnění žen nepřátelské (Bryson, 1993). Usiluje o porážku patriarchátu a kapitalismu (Mitchell, 1966). Více než Marx se však z marxistické perspektivy zabýval genderovou rovností jeho přítel a spolupracovník Friedrich Engels.

Engels tvrdil, že závislost žen na mužích v kapitalismu způsobují materiální a ekonomické faktory a že **patriarchát** (podobně jako třídní útlak) má své kořeny v soukromém vlastnictví. Engels byl přesvědčen, že patriarchát (nadvláda mužů nad ženami) je kapitalismem ještě zostřován, poněvadž hromadí majetek a moc v rukou malého počtu mužů. Kapitalismus zesiluje patriarchát více než předchozí sociální systémy, protože ve srovnání s nimi kumuluje obrovské bohatství, čímž je moc delegována na muže jako na výdělečně činné i jako na vlastníky a dědice majetku. Dále platí, že aby kapitalistická ekonomika mohla uspět, musí definovat lidi (a zejména ženy) jako spotřebitele a přesvědčit je, že své potřeby uspokojí, jedině pokud budou stále více konzumovat zboží a výrobky. A závěrem – kapitalismus se spoléhá na to, že ženy budou v domácnosti pracovat, pečovat o rodinu a uklízet zadarmo. Podle Engelse kapitalismus vykořisťuje muže tím, že jim platí nízké mzdy, a ženy, že jim neplatí žádné mzdy.

Placení domácí práce je pro mnohé významnou součástí feministického přesvědčení. Dále se mu bude věnovat kapitola 20 „Práce a ekonomický život“.

Socialistické feministky a feministé tvrdili, že reformistické cíle liberálního feminismu jsou nedostatečné. Volali po restrukturalizaci rodiny, po konci „domácího otroctví“ a zavedení nějaké kolektivní formy výchovy dětí a starostí o domácnost. V duchu Marxových tezí byli přesvědčeni, že těchto cílů lze dosáhnout skrze socialistickou revoluci, která by přinesla pravou rovnost díky státní centralizované ekonomice, plánované tak, aby uspokojila potřeby všech.

Radikální feminismus

Radikální feminismus vyšel z přesvědčení, že za vykořisťování žen jsou zodpovědní muži a že z něho profitují. Ústředním zájmem tohoto feministického proudu je analýza patriarchátu jako systematického ovládnutí žen muži. Patriarchát je vnímán jako univerzální jev, který existoval a existuje napříč časem i kulturami. Radikální feminismus se často zaměřoval na rodinu jako na jeden z primárních zdrojů útlaku žen ve společnosti. Podle něho muži vykořisťují ženy tím, že se spoléhají na bezplatnou domácí práci, kterou pro ně ženy doma vykonávají. Muži jako skupina také brání tomu, aby měly ženy přístup k mocenským pozicím a mocenskému vlivu ve společnosti.

Jednotlivé přístupy radikálního feminismu se však lišily v interpretaci základu patriarchátu, většina se ale shodovala v tom, že v nějaké formě zahrnuje přivlastňování si ženských těl a ženské sexuality. Raná feministická spisovatelka Shulamith Firestone (1971) tvrdila, že muži mají kontrolu nad ženskými rolemi v reprodukci a ve výchově dětí. Poněvadž jsou ženy biologicky schopny porodit dítě, stávají se materiálně závislými na mužích, kteří jim zajišťují bezpečí a život. Tato „biologická nerovnost“ je v nukleární rodině sociálně organizována. Shulamith Firestone užívala pro charakteristiku sociálního postavení žen pojmu „biologická třída“. Ženy se mohou podle Shulamith Firestone emancipovat pouze zrušením rodiny a mocenských vztahů, jež ji charakterizují.

Jiné radikální feministky označovaly za ústřední bod mužské nadřazenosti násilí vůči ženám. Domácí násilí, znásilnění a sexuální obtěžování nejsou jednotlivými a izolovanými případy s vlastními psychologickými či kriminálními kořeny, ale součástí systematického útlaku žen. K genderové nerovnosti přispívají i interakce v běžném životě jako neverbální komunikace, modely naslouchání a skákání do řeči nebo častá potřeba žen, aby je na veřejnosti někdo podpořil. Podle této linie argumentace podkládají vžitě pojetí krásy a sexuality ženám muži, aby vytvořili obraz určitého typu femininity. Pod-

řízení žen například pomáhají udržovat sociální a kulturní normy, které zdůrazňují štíhlé tělo a starostlivý, pečovatelský postoj k mužům. „Objektivizace“ žen prostřednictvím médií, módy a reklamy z nich dělá sexuální objekty, jejichž hlavní úlohou je potěšit a pobavit muže. Radikální feministky byly skeptické k možnosti, že by se ženy mohly osvobodit ze sexuálního útlaku pomocí reforem a postupných změn. Patriarchát je systémový jev, a proto lze genderové rovnosti dosáhnout jen svržením patriarchálního řádu.

Patriarchátu jako konceptu vysvětlujícího genderovou nerovnost využívaly mnohé feministické teorie. Radikálně feministická teze „osobní je politické“ připoutala pozornost k mnoha propojeným dimenzím útlaku žen. Důraz na mužské násilí a objektivizaci žen tato témata vnesl do centra debat většinové společnosti o podřízenosti žen.

Vůči radikálně feministickým názorům lze ovšem vznést mnohé výhrady. Hlavní je patrně ta, že koncept patriarchátu, tak jak byl používán, je jako obecné vysvětlení útlaku žen nedostačující. Radikální feminismus zpravidla prohlašoval, že patriarchát existoval v průběhu historie i napříč kulturami, tedy že jde o univerzální jev. Kritici však namítali, že taková koncepce patriarchátu neponechává prostor pro historické nebo kulturní varianty. Ignoruje také významný vliv, jímž může na podřízenost žen působit rasa, třída nebo etnicita. Jinými slovy, patriarchát nelze vnímat jako univerzální jev. Pokud bychom tak činili, riskujeme biologický redukcionismus – připisovali bychom veškerou složitost a komplexnost genderové nerovnosti prostému rozlišování na muže a ženy.

Významným novým způsobem interpretovala patriarchát Sylvia Walby (viz komentář „Použijeme sociologickou imaginaci 14.2“). Podle Sylvie Walby zůstává pojem patriarchát cenným i užitečným interpretačním nástrojem, pokud se s ním nakládá určitým způsobem.

MYSLEME KRITICKY

Vezmeme-li po řadě šest „patriarchálních struktur“, jak je uvádí Walby (viz „Použijeme sociologickou imaginaci 14.2“), jaký dostaneme důkaz o posunu k veřejným formám patriarchátu? Posílil tento posun podřízenost žen v rámci společnosti? Jaký máme důkaz, že vstup žen do veřejné sféry skutečně většině žen výrazně prospěl?

Černošský (černý) feminismus

Vypovídají výše popsané podoby feminismu o zkušenostech žen bílé barvy pleti i žen jiné barvy pleti stejným způsobem? Mnohé afroamerické feministky i feministky z rozvíjejících se zemí prohlašují, že nikoli. Tvrdí, že hlavní školy feministického myšlení nebraly v úvahu etnické hranice mezi ženami a orientovaly se na dilemata bělošek převážně ze střední vrstvy v industrializovaných společnostech. Generalizované teorie o podřízenosti žen jako celku nemají platnost, vycházejí-li jen ze zkušeností určité skupiny žen. Navíc samotný předpoklad „jednotné“ formy genderového útlaku, který by zažívaly všechny ženy, je značně problematický.

Nespokojenost se stávajícími formami feminismu vedla ke vzniku proudu myšlení, který se zaměřuje na specifické problémy, jimž čelí ženy černé barvy pleti. Afroamerická feministka bell hooks (1997; píše své jméno vždy s malými začátečními písmeny) v úvodu ke svým osobním memoárům píše:

Mnohé feministické myslitelky, které píšou a hovoří o dětství dívek, mají sklon nám vnucovat, že černé dívky mají vyšší sebevědomí než jejich bílé vrstevnice. Poměruji to tím, že černé dívky jsou asertivnější, více mluví a působí sebejistěji. Jenže v tradičním životě afroamerického Jihu se od dívek očekávalo a očekává, že budou

14.2 Teoretizace patriarchátu

Idea **patriarchátu** byla pro mnohé feministické interpretace genderové nerovnosti zásadní. Jako nástroj analýzy však byla i kritizována, že nedokáže vysvětlit změny a diverzitu genderových nerovností. Podle této kritiky nemůžeme hovořit o jednom uniformním a neměnném systému útlaku v průběhu celé historie. Jednou z teoretiček, pro něž je koncept patriarchátu zásadní pro jakoukoli analýzu genderové nerovnosti, je Sylvia Walby. Souhlasí však, že značná část kritiky vůči tomuto konceptu je relevantní. Ve svém textu *Theorizing Patriarchy (Teoretizace patriarchátu, 1990)* představuje Walby způsob chápání patriarchátu, který je flexibilnější než předchozí způsoby. Poskytuje prostor pro změnu v historickém čase i pro zohlednění etnických a třídních rozdílů.

Pro Sylvii Walby je patriarchát „systémem sociálních struktur a praxe, v nichž muži ovládají, utlačují a vykořisťují ženy“ (1990, s. 20). Patriarchát a kapitalismus vidí jako dva odlišné systémy, které různým způsobem interagují – někdy harmonicky, někdy konfliktně, podle historických okolností. Sylvia Walby tvrdí, že kapitalismus obecně z patriarchátu profitoval prostřednictvím dělby práce podle pohlaví. Jindy však měly kapitalismus a patriarchát jiné priority. Například za války, kdy ženy vstoupily ve velkém počtu na pracovní trh, zájem kapitalismu a patriarchátu rozhodně nesouzněly.

Walby vymezuje šest struktur, skrze něž patriarchát funguje. Dochází k názoru, že slabou stránkou raných feministických teorií byla snaha identifikovat jedinou „zásadní“ příčinu útlaku žen, jako je mužské násilí nebo role žen v reprodukci. Sylvii Walby zajímá hloubka a vzájemná propojenost různých aspektů genderové nerovnosti. Patriarchát vnímá jako prolínání šesti struktur, které jsou nezávislé, ale vzájemně na sebe působí.

1. *Výrobní vztahy v domácnosti.* Neplacená domácí práce žen jako obstarávání domácnosti a péče o děti je vyvlastňována jejím manželem (nebo druhem).
2. *Placená práce.* Ženy jsou na pracovním trhu vylučovány z určitých typů zaměstnání,

jsou hůře placeny a segregovány v méně odborných pracovních činnostech.

3. *Patriarchální stát.* Stát ve své politice a ve svých prioritách systematicky podporuje patriarchální zájmy.
4. *Mužské násilí.* Třebaže se na mužské násilí často pohlíží jako na individuální činy, je modelové a systematické. Ženy toto násilí běžně zažívají a běžně jsou jím postihovány obvyklými způsoby. Stát toto násilí účinně přehlíží, když (kromě výjimečných případů) odmítá zasáhnout.
5. *Patriarchální vztahy v sexualitě.* Tyto vztahy jsou očividné na jevech, jako jsou „povinná heterosexuality“ a dvojí standard pro sexualitu mužů a žen, v nichž platí různá „pravidla“ sexuálního chování.
6. *Patriarchální kulturní instituce.* Nejruznější instituce, jako jsou média, náboženství a vzdělání, představují ženy „v rámci patriarchálního pohledu“. Tyto reprezentace žen ovlivňují jejich identity a sebevnímání a předepisují jim přijatelné standardy chování a jednání.

Sylvia Walby rozlišuje dvě rozdílné formy patriarchátu. *Soukromý patriarchát* znamená nadvládu nad ženami v rámci domácnosti, kde figuruje individuální patriarcha. Je to exkluzivistická strategie, poněvadž ženám se v zásadě brání v účasti na veřejném životě. *Veřejný patriarchát* je naopak kolektivnější formou. Ženy se sice zapojují do veřejné sféry, jako je politika a pracovní trh, ale zůstávají odříznuty od bohatství, moci a statusu.

Sylvia Walby tvrdí, že přinejmenším v Británii došlo k posunu patriarchátu od viktoriánské doby po dnešek, pokud jde o míru i formu. Podotýká, že snížení genderového rozdílu v platech a rozvoj vzdělávání žen představují posun v míře, ale neznamenají porážku patriarchátu. Byla-li ve své době hlavní doménou útlaku žen domácí sféra, prolíná nyní tento útlak společností jako celkem, ženy jsou segregovány a podřízeny ve všech oblastech veřejného života. Jinými slovy, pokud jde o formu, posunul se patriarchát ze soukromé do veřejné sféry. Walby to ironicky glosuje, že „ženy se osvobodily z domova a nyní mají celou společnost na to, aby je vykořisťovala“.

výmluvné, že budou vystupovat důstojně. Naši rodiče i vyučující nás vždy nabádali, abychom stály rovně a hovořily zřetelně. Tyto charakteristiky měly pozvednout rasu. Nešlo nezbytně o vlastnosti, které by se spojovaly s budováním ženské sebevědomí. Výřečná dívka si stejně mohla připadat jako bezcenná, protože její kůže není dostatečně světlá nebo že její vlasy nemají správnou strukturu. A to jsou proměnné, které bílé výzkumnice často pomíjejí. Uplatňují totiž na sebevědomí černošek měřítko, jež bylo konstruováno na základě hodnot vycházejících z bělošské zkušenosti.

Psaní černošských feministek zpravidla klade důraz na historii, tedy na aspekty minulosti, které mají výpovědní hodnotu i pro současné problémy, jimž ženy černé barvy pleti čelí. Afroamerické feministky zdůrazňují, jak silně ovlivnilo genderové nerovnosti v černošské komunitě dědictví otroctví, segregace a hnutí za občanská práva. Poukazuje na to, že rané černošské sufražetky podporovaly kampaně za ženská práva, ale zároveň si uvědomovaly, že otázku rasy nelze ignorovat: ženy černé barvy pleti byly diskriminovány na základě rasy i genderu. V posledních letech tyto ženy nehrály v ženském emancipačním hnutí hlavní roli, částečně i proto, že „ženství“ bylo pro jejich identity méně ústřední než koncept rasy.

hooks tvrdila, že výkladové modely oblíbené v bílém feminizmu (například pohled na rodinu jako na pilíř patriarchátu) nemusí být vždy aplikovatelné na černošské komunity, kde rodina reprezentuje hlavní oblast solidarity proti rasismu. Jinými slovy je možné, že útlak černošských žen působí v jiných oblastech, než je tomu u bělošských žen.

Podle černého feminizmu se tedy nedá očekávat, že by jakákoliv teorie genderové rovnosti, která by nebrala v úvahu rasismus, mohla adekvátně vysvětlit útlak černošských žen. Dalším faktorem, jež nelze v případě mnohých černošských žen pominout, je třídní rozměr. Některé stoupenkyně černého feminizmu uvádějí, že jeho síla spočívá v souhře zájmů rasových, třídních a genderových. Černošské ženy jsou znevýhodňovány něko-

likanásobně, a to na základě barvy pleti, pohlaví i třídního postavení. Jestliže tyto tři faktory působí společně, vzájemně se posilují a stupňují.

Postmoderní feminismus

Podobně jako černošský (černý) feminismus zpochybňuje i **postmoderní feminismus** myšlenku, že existuje jednotný základ identity a zkušenosti, kterou by sdílely všechny ženy. Tento proud čerpá z fenoménu postmodernismu v umění, architektuře, filozofii a ekonomii. Některé z kořenů postmoderního feminizmu lze najít v pracích kontinentálních teoretiků a teoretiček jako Derridy (1978, 1981), Lacana (1995) a de Beauvoir (1949). Postmoderní feminismus odmítá požadavek na jakoukoli velkou teorii, která by dokázala vysvětlit postavení žen ve společnosti. Odmítá také, že by existovala nějaká jediná, univerzální esence kategorie „žena“. Z toho vyplývá, že za „esencialistické“ nepovažuje ani fenomény, jako jsou patriarchát, rasa nebo třída, jejichž prostřednictvím vysvětlují jiné feministické proudy genderovou nerovnost (Beasley, 1999).

Postmoderní přístupy v sociologii představila kapitola 3 „Teorie a perspektivy v sociologii“.

Namísto esencialistických koncepcí podporuje postmodernismus přijímání mnoha různých stanovisek jako rovnocenně platných. Nepočítá tedy s nějakým esenciálním jádrem ženství, existují pro něj jen četní jedinci a skupiny s mnoha různými zkušenostmi (heterosexuální, lesbické, ženy černé barvy pleti, dělnické ženy atd.). Tato „jinakost“ různých skupin a jednotlivců ve všech rozličných podobách má být respektována a zachovávána. Důraz na pozitivní stránky „jinakosti“ je pro postmoderní feminismus zásadní téma. Jinakost zde symbolizuje pluralitu, diverzitu, rozmanitost a otevřenost: je mnoho konstrukcí reality, mnoho jejich rolí i hodně pravd o ní. Uznání rozdílnosti (například v sexualitě, věku či rase) je tedy ústřední myšlenkou.

Podobně jako uznání rozdílnosti mezi skupinami a jednotlivci zdůrazňují postmoderní feministky a feministé význam „dekonstrukce“. Konkrétně usilují o dekonstruování mužského jazyka a mužského pohledu na svět. Snaží se vytvořit fluidní, otevřené koncepty a jazyk, který by výstižněji reflektoval zkušenosti žen. Podle mnohých vnímají muži svět ve dvojicích binárních opozic (například „dobré versus špatné“, „správné versus chybné“, „krásné versus ošklivé“). Muži stanovili mužskost jako normu a ženskost jako odchylku od normy. Například zakladatel moderní psychiatrie Sigmund Freud pohlížel na ženy jako na muže, kterým chybí penis, a tvrdil, že mužům závidí, že jej mají. V tomto maskulinním pohledu na svět je žena vždy zatlačena do role toho „druhého“. K dekonstrukci patří také zpochybňování binárních konceptů a přeformulování negativních opozic novým, pozitivním způsobem.

Freudovy názory na genderovou socializaci probírá kapitola 8 „Cesta života“.

Postmoderní feminismus má zřejmě k předchozím feministickým proudům, které jsme představili výše, nejproblematičtější vztah (Carrington, 1995, 1998). Je to do značné míry proto, že z jeho hlediska vycházely předchozí proudy ze zavádějícího předpokladu, že je možné podat všezahrnující vysvětlení útlaku žen a stanovit jasné kroky k vyřešení tohoto problému.

Ženská hnutí

Feministické myšlenky zásadním způsobem ovlivnily západní společnosti a stále více pronikají i do dalších oblastí světa, kde kritizují stávající genderové nerovnosti. Feminismus není ani výlučně akademickým směrem, ani se neomezuje na západní Evropu a Severní Ameriku. V dnešním čím dál globalizovanějším

světě se dá například předpokládat, že kdo se aktivně zapojí do britského ženského hnutí, dostane se do kontaktu i se ženami, které vedou feministické zápasy na druhé straně světa.

O ženských hnutích pojednává kapitola 22 „Politika, státní správa a sociální hnutí“.

Účastnice ženského hnutí po léta rozvíjely spojení s aktivistkami v jiných zemích a počet i význam těchto kontaktů s globalizační vzrostl. Hlavním fórem pro navazování kontaktů napříč hranicemi je Komise OSN pro postavení žen (United Nation's Conference on Women), která uspořádala od roku 1975 už čtyři světové konference o ženách; pátá konference by měla proběhnout do roku 2010.⁷ Čtvrtou konferencí, která se konala v Pekingu v roce 1995, navštívilo asi 50 000 lidí, z nichž dvě třetiny tvořily ženy. Účastnili se jí delegátky a delegáti z 181 států a tisíce nevládních organizací. Jedna z účastnic, Mallika Dutt, napsala do časopisu *Feminist Studies*: „Pro mnoho žen z USA byl Peking transformační i zahanbuující zkušeností, která jim otevřela oči. Ženy z USA byly překvapeny promyšlenými analýzami a účelně artikulovanými, výraznými projevy žen z jiných částí světa.“ (Dutt, 1996)

Akční platforma se nakonec shodla, že se bude zabývat následujícími prioritními tématy:

- trvajícím a zvyšujícím se břemenem chudoby žen;
- násilím na ženách;
- dopady ozbrojených konfliktů nebo jiných druhů konfliktů na ženy;
- nerovnostmi mezi muži a ženami v účasti na moci a rozhodovacích procesech;
- stereotypizací žen;
- genderovými nerovnostmi v hospodaření s přírodními zdroji;
- trvajícím diskriminací dívek a porušováním jejich práv.

Gender a globalizace

V této kapitole se větší část našeho pojednání zaměřila na koncepty genderu v rámci západních industrializovaných společností. Viděli jsme, jak ženská hnutí dala vzniknout vlivnému proudu sociologických teorií, které se snaží vysvětlit trvalý genderový nerovnosti a rozvíjet postupy k jejich překonání. Viděli jsme také, jak měnící se genderový řád začíná transformovat dominantní podobu maskulinity, což provází vznik nových mužských organizací a aktivistických skupin.

V globálním věku vytvářejí ženská hnutí mezinárodní sítě a orientují se globálněji, aby neztratila na účinnosti. Překážkou této snaze je ovšem skutečnost, že kvůli značně odlišné situaci jednotlivých států mají ženy i rozdílné materiální zájmy. Co pro lidi feminismus znamená, se v různých oblastech světa liší. V některých částech rozvíjejícího se světa to znamená pracovat na zmírnění absolutní chudoby a na změně tradičních mužských postojů, které upřednostňují velkorodiny a odmítají antikoncepci. V rozvinutých zemích feminismus znamená pokračovat v kampaních za rovné příležitosti v zaměstnání, adekvátní zajištění péče o děti a zamezení mužskému násilí vůči ženám. Sledování takto různorodých zájmů bude klíčovou otázkou pro globální feminismus 21. století.

Na konferenci v roce 1995 například zaznělo, že ženy v Číně pracují na zajištění rovných práv, zaměstnání, úlohy ve výrobě a účasti na politice; že jihoafrické ženy hrály zásadní roli v boji proti apartheidu a v současnosti pracují na zlepšení podmínek pro nejchudší skupiny lidí v zemi. Peruánské aktivistky konferenčnímu publiku sdělily, že po desetiletí usilují, aby vytvořily ženám lepší podmínky pro účast na veřejném životě; a v Rusku se protesty žen zasloužily o to, že byla zablokována pasáž v zákoně nabádající ženy, aby zůstávaly doma a „vykonávaly sociálně nutnou práci“ (Basu, 1995). Mallika Dutt atmosféru konference charakterizovala tak, že když si účastnice a účastníci vyslechli zprávy o tolika kampaních po celém světě, opouštěli Peking s „pocitem globální solidarity, hrdoosti a utvrzení ve svém úsilí“ (1996).

MYSLEME KRITICKY

Považujete se za feministku/feministu? Co znamená toto označení v 21. století? Vezmeme-li v úvahu velmi rozdílnou sociální situaci žen v rozvinutých a rozvíjejících se zemích, nakolik je idea globálního feminismu realistická?

⁷ Pátá světová konference OSN o ženách se konala v New Yorku v roce 2011, pozn. překl.